

Jak lidé pohlížejí na rozdíly v příjmech?

Jednou z řady výrazných změn v sociálněekonomické oblasti, jimiž naše společnost po roce 1989 postupně procházela, byl zřetelný nárůst rozdílů v oblasti příjmů, jež se v období státního socialismu v tehdejší Československu vyznačovaly mimořádně vysokou mírou nivelizace. I když v průběhu transformačního období se mzdová a potažmo příjmová diferenciaci nevyvíjela vždy rovnoměrně a jednoznačně směrem ke zvyšování její celkové míry a i když poměrně rozsáhlý segment pracovního trhu si nepřilíhla diferencované mzdy v podstatě udržel až do současnosti, dostupné údaje a jejich analýzy jasně ukazují, že zejména mezi nejvyššími a naopak podprůměrně nízkými příjmy existuje poměrně velké a prakticky nepřetržitě a rychle rostoucí rozpětí. [Červenka, Tuček 2003; Holý 1999, 2000; Machonin 1996; Večerník 2001]

V této souvislosti proto jistě není bez zajímavosti, co si občané ČR o stávajících rozdílech v příjmech myslí, popřípadě co v oblasti příjmové diferenciaci vnímají jako spravedlivé a co nikoli, jak by podle nich k rozdílu v příjmech měl přistupovat stát apod.

Otázku týkající se hodnocení stávajících rozdílů v platech¹ Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM) položilo dotázaným svého únorového šetření v roce 2002.² Podle tehdejších výsledků skoro polovina občanů (47 %) starších 15 let vnímala rozdíly v platech jako „velmi velké“, další téměř dvě pětiny (39 %) jako „spíše velké“ a jen 9 % jako „přiměřené“, přičemž respondenti, kteří by platové rozdíly označovali za malé, se v šetření statisticky měřitelným způsobem vůbec neobjevili³ a zbývajících 5 % v odpovědi na příslušnou otázku uvedlo, že neví. Ačkoli výzkum zaznamenal určité sociodemografické odlišnosti zejména z hlediska výše příjmů, životní úrovně domácnosti, vzdělání, zaměstnání či politické orientace, přičemž přesvědčení, že rozdíly v platech jsou velmi vysoké, vyjadřovali relativně častěji ti, kdo mají obecně nižší příjmy, celkovou životní úroveň a sociální status, popřípadě lidé hlásící se k levicovým politickým subjektům, jednoznačná převaha názoru, že platové rozdíly jsou tak či onak velké, se vyskytla u všech statisticky významných sociodemografických skupin v dotazovaném souboru. Lze tedy konstatovat, že občané ČR považují existující rozdíly v příjmech vesměs za větší než přiměřené, což se od roku 2002, kdy uvedený výzkum proběhl, s největší pravděpodobností příliš nezměnilo.

V roce 2005 se CVVM k problematice rozdílů v příjmech vrátilo, když v rámci spolupráce s řešitelským týmem projektu „Sociální a kulturní soudržnost v diferencované společnosti“⁴ byly do listopadového výzkumu⁵ zařazeny mj. i některé otázky na toto téma. První z těchto otázek zkoumala, které zásady v souvislosti s příjmovými rozdíly lidé považují za více či naopak méně spravedlivé.⁶

Tabulka 1: Spravedlnost zásad určujících příjmové rozdíly (%)

příjmy by se měly lišit:	1	2	3	4	5	6	průměr
podle odvedeného výkonu	40,0	27,2	16,9	11,3	3,0	1,6	2,15
podle obtížnosti a namáhavosti práce	29,7	33,5	22,1	10,3	3,9	0,5	2,26
podle dosažené kvalifikace	18,1	23,6	27,1	22,0	7,6	1,6	2,82
podle věku a pracovních zkušeností	5,7	9,6	22,2	39,0	21,1	2,4	3,67
podle toho, kolik prostředků člověk investoval	3,6	4,6	8,0	13,9	47,5	22,4	4,64
příjmy by se neměly lišit	2,9	1,5	3,7	3,5	16,9	71,5	5,44

Pozn.: Procenta v řádku; „1“ = nejspravedlivější, „6“ = nejméně spravedlivé.
Data CVVM, V05-11.

¹ Otázka: „Co si myslíte o platových rozdílech u nás? Jsou tyto rozdíly velmi velké, spíše velké, přiměřené, spíše malé, velmi malé?“

² Šetření probíhalo ve dnech 25. 2. - 4. 3. 2002 na reprezentativním souboru 1083 dotázaných ve věku od 15 let.

³ Ze všech 1083 respondentů odpověď „spíše malé“ rozdíly v platech uvedli pouze 4, tedy méně než 1 %.

Odpověď „velmi malé“ se v šetření vůbec nevyskytla.

⁴ Grantový projekt pro období 2004-2008 podporovaný Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR, jehož hlavním řešitelem je prof. PhDr. Jiří Musil, CSc. a na jehož řešení se spolupodílejí týmy složené z pracovníků Centra pro sociální a ekonomické strategie v rámci FSV UK, oddělení Studií sociální struktury SOÚ AV ČR a dalších vybraných výzkumníků z FSV UK, SOÚ AV ČR a rovněž FSS MU v Brně.

⁵ Šetření probíhalo ve dnech 7. - 14. 11. 2005 na reprezentativním souboru 1060 dotázaných ve věku od 15 let.

⁶ Otázka: „Ve společnosti mohou být různé zásady, jimiž se řídí výše příjmů. Podívejte se na kartu a seřaďte tyto zásady postupně od 1 do 6 podle toho, jak je považujete za spravedlivé. Na první místo dejte tu zásadu, která je podle Vašeho názoru nejspravedlivější, na poslední šesté místo, dejte tu, kterou považujete za nejméně spravedlivou. a) Příjmy by se neměly lišit, všichni by je měli mít víceméně stejné. b) Příjmy by se měly lišit podle věku a pracovních zkušeností. c) Příjmy by se měly lišit podle obtížnosti a namáhavosti práce. d) Příjmy by se měly lišit podle dosažené kvalifikace. e) Příjmy by se měly lišit podle odvedeného výkonu. f) Příjmy by se měly lišit podle toho, kolik prostředků člověk investoval.“

Z tehdejších výsledků zachycených v tabulce 1 vyplynulo, že rovnost příjmů je ze všech principů zařazených do výzkumu vnímána jako nejméně spravedlivá. Sedm z deseti dotázaných rovnost příjmů zařadilo na poslední místo, mezi ostatními to pak bylo zdaleka nejčastěji místo předposlední. Naopak na prvním či druhém místě rovnost příjmů z hlediska pořadí spravedlnosti předložených zásad uvedlo jen 4,4 % dotázaných.

Naopak za relativně nejspravedlivější jsou podle výsledků šetření považovány diference v příjmech, které se opírají o rozdíly v pracovním výkonu a obtížnosti či namáhavosti vykonávané práce. S určitým odstupem za těmito dvěma zásadami stojí z hlediska vnímání spravedlnosti rozdíly založené na kvalifikaci, které na první místo postavila necelá pětina respondentů a které dotázaní nejčastěji řadili od druhého do čtvrtého místa. Na čtvrtém místě se značným odstupem za rozdíly danými stupněm dosažené kvalifikace se umístily rozdíly plynoucí z věku a pracovních zkušeností. Jako nejméně spravedlivý podnět k existenci příjmových diferencí byly v šetření hodnoceny rozdíly založené na množství investovaných prostředků, které necelá polovina respondentů zařadila právě na páté místo a více než pětina dokonce na místo poslední. I tak jsou ale rozdíly založené na množství investovaných prostředků celkově hodnoceny jako spravedlivější než příjmová rovnost.⁷

Podrobnější analýza odhalila určité diference ve vnímání spravedlnosti jednotlivých zásad souvisejících s příjmovými rozdíly z hlediska některých sociodemografických charakteristik. Lidé s dobrou životní úrovní jako poněkud spravedlivější vnímají rozdíly příjmů založené na množství investovaných prostředků a v menší míře i výkonu či dosaženého vzdělání. Naopak ti, kdo životní úroveň své domácnosti hodnotí jako špatnou, mají příznivější mínění o rozdílech založených na obtížnosti a namáhavosti práce nebo na pracovních zkušenostech. Názor, že rovnost příjmů je nespravedlivou zásadou, výrazně sílí s rostoucí životní úrovní, respektive s rostoucím osobním příjmem nebo příjmem domácnosti.

Vliv věku se zřetelně projevil u hodnocení spravedlnosti zásady, že rozdíly v příjmech by se měly odvíjet od rozdílů v pracovní zkušenosti, což příznivěji hodnotili starší respondenti. Mínění o spravedlnosti rozdílů postavených na stupni dosažené kvalifikace poněkud sílí se vzděláním respondenta. Podnikatelé a živnostníci pak relativně výše než jiní stavěli zásadu rozdílu příjmů na základě množství investovaných prostředků.

Další část uvedeného výzkumu se věnovala otázce, zda stát má či naopak nemá usilovat o zmenšování rozdílů mezi bohatými a chudými.⁸

Tabulka 2: Má se stát snažit o zmenšení rozdílů mezi bohatými a chudými? (%)

určitě se má snažit	39
spíše se má snažit	33
spíše se nemá snažit	17
určitě se nemá snažit	4
neví	7

Data CVVM, V05-11.

Jak ukazují údaje v tabulce 2, výrazná většina české veřejnosti zastává názor, že stát by měl usilovat o zmenšování rozdílů mezi bohatými a chudými. Souhlas s tím, aby se stát aktivně snažil zmenšovat rozdíly mezi bohatými a chudými, vyjádřilo 72 % dotázaných, opačné mínění vyslovilo 21 % respondentů a 7 % se nedokázalo rozhodnout.

Zevrubnější analýza založená na sociodemografických znacích zjistila, že souhlasný postoj ke snaze státu zmenšovat rozdíly mezi bohatými a chudými převažuje prakticky ve všech významně zastoupených skupinách populace, i když existují podstatné diference mezi jednotlivými skupinami, pokud jde o velikost podílu souhlasících a intenzitu tohoto souhlasu uvnitř jednotlivých dílčích skupin. Souhlas zesiluje s klesající životní úrovní a stupněm dosaženého vzdělání, který výši příjmů podstatným způsobem ovlivňuje. Za aktivní roli státu při zmenšování rozdílů mezi bohatými a chudými se stavěli poněkud častěji a rozhodněji důchodci, nezaměstnaní, lidé pracující v dělnických profesích, ženy a voliči KSČM nebo ČSSD. Naopak menší převahu souhlasu výzkum zaznamenal u

⁷ V praxi reálně existující diference na základě pohlaví či jiných charakteristik, které lze ve větší či menší míře hodnotit jako projev diskriminace (Samotné rozdíly v platech mužů a žen jsou ovšem do značné míry dány zcela objektivními skutečnostmi, jako např. odlišnou profesní skladbou, přerušovanými kariérami z důvodu mateřství u žen, větším objemem přesčasové práce u mužů apod.), do výzkumu nebyly zařazeny a lze se i na základě jiných výzkumů domnívat, že by byly vnímány jako nespravedlivé.

⁸ Otázka: „Myslíte si, že stát se má snažit zmenšovat rozdíly mezi bohatými a chudými v naší zemi? Určitě se o to má snažit, spíše se má snažit, spíše se snažit nemá, určitě se o to snažit nemá?“

podnikatelů, vysoce kvalifikovaných či vedoucích zaměstnanců, mužů, dotázaných ve věku 30 až 44 let a příznivců ODS.

Dotázaným, kteří v předchozí otázce uvedli, že by se stát měl snažit o zmenšování rozdílů mezi bohatými a chudými (n=757), byla ve výzkumu dále položena otázka, jakým způsobem by měl stát v tomto ohledu postupovat.⁹

Tabulka 3: Jak by měl stát postupovat? (%)

Stát by měl ve své sociální politice omezit poskytování sociálních dávek jen na nejnужnější podporu těch nejpotebnejších, v důsledku toho by se měly výrazně snížit daně pro obyvatelstvo.	36
Stát by měl ve své sociální politice poskytovat sociální dávky všem opravdu potřebným a vybírat daně zhruba ve stejném rozsahu jako dnes.	43
Stát by měl ve své sociální politice poskytovat sociální dávky potřebným ve větším rozsahu než dnes, i když by to znamenalo zvýšení daní pro obyvatelstvo.	14
Neví	7

Data CVVM, V05-11.

Výpovědi respondentů (viz tabulku 3) ukázaly, že veřejnost není příliš nakloněna variantě řešení, která by byla spojena s případným zvýšením daňové zátěže pro obyvatelstvo. Z nabízených variant postupu státu se dotázaní relativně nejčastěji vyslovovali pro možnost poskytovat dávky potřebným při zachování stávající daňové zátěže (43 %). Jen o něco méně (36 %) respondentů se přiklonilo k možnosti redukovat sociální dávky na nejnужnější podporu těch nejpotebnejších a snížit daně pro obyvatelstvo. Pro poskytování sociálních dávek ve větším rozsahu než v současnosti i za cenu zvyšování daní pro obyvatelstvo se v šetření vyjádřilo 14 % dotázaných.

V souvislosti s příjmovými rozdíly a jejich redukcí v rámci státního přerozdělování je zajímavý i postoj české veřejnosti k progresivnímu zdaňování osobních příjmů. Tomuto tématu se věnovala část zářijového šetření CVVM v roce 2005,¹⁰ v němž byla respondentům položena otázka sledující postoj k progresivnímu zdaňování osobních příjmů: „Lidé platí daně ve výši určitého procenta ze svých příjmů. Myslíte si, že v porovnání s lidmi s nízkými příjmy by měli lidé s vysokými příjmy odvádět na daních mnohem větší procento ze svých příjmů, poněkud větší procento ze svých příjmů, stejné procento, jako lidé s nízkými příjmy, poněkud menší procento ze svých příjmů, nebo mnohem menší procento ze svých příjmů?“

Tabulka 4: Sazba daně z příjmu u lidí s vysokými příjmy oproti lidem s nízkým příjmem (%)

	celkem	životní úroveň			stranické preference			
		dobrá	napůl	špatná	KSČM	ČSSD	KDU	ODS
mnohem větší	25	15	24	44	44	30	33	8
poněkud větší	42	40	45	37	35	48	52	39
stejně	24	36	22	11	12	17	12	44
menší	3	2	3	2	3	2	2	3

Pozn.: Procenta ve sloupci, dopočet do 100 % tvoří odpovědi „neví“.

Data CVVM, V05-09.

Výsledky šetření, které zachycuje tabulka 4, ukázaly, že mezi českou veřejností převládá podpora více či méně progresivního zdaňování osobních příjmů. Celkem 67 % dotázaných uvedlo, že by procento odvedené na daních u lidí s vysokými příjmy mělo být vyšší než u lidí s nízkými příjmy, přičemž 25 % se dokonce vyjádřilo, že by ono procento mělo být „mnohem vyšší“. Pro zdaňování stejnou sazbou bez ohledu na výši příjmu se vyslovilo pouze 24 % respondentů a jen marginální část (3 %) dotázaných uvedla, že by lidé s vyššími příjmy měli na daních odvádět relativně menší část z nich v porovnání s těmi, kdo mají nízký příjem.

Analýza podle jednotlivých třídicích znaků ukázala, že podpora vyšších daňových sazeb pro lidi s vysokými příjmy v různé míře převažuje ve většině skupin populace, které jsou v souboru významně zastoupeny. Výjimky v tomto ohledu představovali stoupenci ODS, vysoce kvalifikovaní nebo vedoucí zaměstnanci a absolventi vysokých škol, mezi kterými byl podíl vyjádření pro a proti daňové progresi statisticky vyrovnaný. Podpora vyšších sazeb pro vyšší příjmy klesala s rostoucím

⁹ Otázka: „Jakým způsobem by měl stát zmenšovat tyto rozdíly?“ (dále viz tabulku 3)

¹⁰ Šetření probíhalo ve dnech 5. - 12. 9. 2005 na reprezentativním souboru 1072 dotázaných ve věku od 15 let.

individuálním příjmem respondenta, přičemž u dotázaných s osobním příjmem přesahujícím cca 25 tisíc korun čistého měsíčně byla vyjádření pro existenci daňové progresse už v menšině.

Pokud vezmeme v potaz výše uvedená data a výsledky jejich analýz, můžeme konstatovat, že ačkoli českou veřejnost nelze jednoduše označit za rovnostářskou, což zřetelně vyplývá z výsledků šetření, které se zabývalo percepcí spravedlnosti zásad určujících příjmové rozdíly, v praktické rovině výrazně příjmové rozdíly lidé vnímají spíše jako problém či negativní prvek, který by bylo žádoucí alespoň částečně regulovat prostřednictvím určité redistribuce v rámci daňového systému s progresivní důchodovou daní a sociální politiky. Tento zdánlivý rozpor lze do značné míry přičíst na vrub tomu, že přinejmenším část existujících rozdílů v příjmech postrádá meritokratické (zásluhové) opodstatnění a že tyto, často velmi hluboké, rozdíly jsou obecně považovány za zcela nespravedlivé. Kromě toho můžeme říci, že v postojích veřejnosti se i přes poměrně vysokou shodu v některých otázkách zřetelně projevují rozdílné zájmy dílčích sociálních skupin, jak to ukazují zaznamenané sociodemografické difference u jednotlivých otázek.

Literatura:

Červenka, Jan, Tuček, Milan (2003). „Dynamika diferenciací příjmů a majetku.“ Pp. 132-167 in P. Machonin, M. Tuček et al: *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Holý, D. 1999. „Analýza mzdové disparity mužů a žen na podkladě výběrového šetření mezd zaměstnanců.“ *Statistika*, 36 (2):53-68.

Holý, D. 2000. „Je struktura mezd v ČR srovnatelná s EU?“ Praha: ČSÚ.

<http://www.czso.cz/cz/cisla/1/18/archiv/astatis/stat0200/clan0200.htm>

Machonin, P. a kol. 1996. *Česká společnost v transformaci*. Praha: Slon.

Večerník, J. 2001. *Mzdová a příjmová diferenciací v České republice v transformačním období*.

Sociological papers 01:5. Praha: Sociologický ústav AV ČR.